

УДК: 342.21

Христинченко Н.П.,
канд. юрид. наук, доцент,
здобувач наукового ступеня доктора
юридичних наук докторантури Міжрегіональної
Академії управління персоналом

СУЧАСНИЙ СТАН ФІНАНСУВАННЯ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

У статті здійснюється розгляд сучасного стану фінансування наукової діяльності в Україні, розглядаються основні проблемні питання здійснення фінансування наукових досліджень в Україні, аналізуються позитивні та негативні аспекти фінансового забезпечення наукової діяльності, які містяться у новій редакції Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» та Закону України «Про державний бюджет на 2016 рік».

Ключові слова: наука, наукова діяльність, фінансування, кошти, бюджет.

В статье осуществляется рассмотрение современного состояния финансирования научной деятельности в Украине, рассматриваются основные проблемные вопросы осуществления научных исследований в Украине, анализируются положительные и отрицательные аспекты финансового обеспечения научной деятельности, содержащиеся в новопринятом Законе Украины «О научной и научно-технической деятельности» и Закона Украины «О государственном бюджете на 2016 год».

Ключевые слова: наука, научная деятельность, финансирование, средства, бюджет.

The article is review the current state of funding of research activities in Ukraine are considered the main problem issues of funding for scientific research in Ukraine, analyzes the positive and negative aspects of the financing of scientific activities contained in

the new law of Ukraine "On scientific and scientific-technical activity" and the Law Ukraine "On State Budget" for 2016.

Keywords: science, scientific activities, funding, resources, budget.

Постановка проблеми. Розвиток науки та наукових досліджень майже повністю залежить від стану фінансування державних наукових програм, витрат на підтримку науково-дослідних установ, підтримку наукових та науково-педагогічних працівників. Здійснюючи розгляд стану наукових досліджень в Україні, ми на жаль, спостерігаємо тенденцію до зменшення кількості наукових відкриттів та проведених наукових досліджень. І проблема криється не у відсутності наукового потенціалу чи небажанні науковців та вчених на проведення наукових досліджень, а саме у неналежному здійсненні фінансування наукової галузі. Розуміючи дану проблему, багато науковців починають шукати різноманітні інші (недержавні) джерела фінансування витрат на наукові дослідження, проте це не вирішує проблему, а тільки посилює її.

Аналіз дослідження даної проблеми. Дослідження розвитку та функціонування науки завжди привертало увагу багатьох вчених. Серед найбільш відомих, які займалися дослідженням науки з різних її сторін можна назвати роботи Т.М. Безверхнюка, А.Ю. Васіної, Л.Ю. Гордієнко, М.К. Галабурди, А.Ф. Мельник, А.О. Монаєнка, О.Ю. Оболенського та інших. Проте, на сьогодні, у зв'язку із реформуванням наукової галузі необхідним є дослідження стану фінансування науки в Україні та надання методичних рекомендації щодо удосконалення фінансового забезпечення наукових досягнень в Україні, що і є метою написання даної статті. Зазначимо, що розгляд фінансування науки можна розглядати як з позиції здійснення безпосереднього фінансування наукових проектів, так і з боку належного матеріального забезпечення наукових кадрів.

Метою цієї статті є вивчення проблеми фінансування науки та наукових процесів.

Виклад основного матеріалу. Основним напрямком державної підтримки науки та наукової діяльності є її

фінансування, що в основному здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, які розподіляються на окремі наукові дослідження. Так, наприклад, М.О. Мацелик, досліджуючи питання розподілу видатків з бюджету на розвиток науки, визначає основні напрямки розподілу коштів: на фундаментальні дослідження, пошукові та прикладні розробки; державні та міждержавні науково-технічні програми; державні премії України у галузі науки і техніки; фінансування наукових розробок із проблем стандартизації, сертифікації та еталонної бази, державних контрактів; фінансування наукової частини національних, міжгалузевих та галузевих програм тощо. У цій групі фінансуються науково-дослідні інститути, що виконують фундаментальні дослідження на державне замовлення, а також науково-дослідні організації, що перебувають на господарському розрахунку, але виконують державне замовлення з оплатою за рахунок бюджетних асигнувань [1, с. 287].

Про переваги державного фінансування наукової діяльності говорить і С.І. Юрій, який зазначає, що основна сутність бюджетного фінансування наукової діяльності полягає в тому, що за допомогою цього механізму налагоджуються грошові відносини, які виникають між державою і вищими навчальними закладами - з позиції спрямування та використання коштів централізованого фонду на розширене відтворення, підвищення рівня життя, задоволення суспільних потреб і забезпечення інших державних заходів. Обсяг, своєчасність і повнота фінансування наукової діяльності значною мірою залежать від рівня централізації фінансових ресурсів і мобілізації коштів до бюджету, а це, у свою чергу, залежить від дотримання фінансової дисципліни окремими платниками податків, від рівня виконання дохідної частини бюджету [2, с. 271].

На жаль, державне фінансування науки та науково-технічної діяльності здійснюється на досить низькому рівні та охоплює не всі суспільні відносини у цій сфері. Характеризуючи розвиток науки та наукової діяльності, зазначимо, що останнім часом основним джерелом фінансування наукових проєктів є саме держава, оскільки підприємства, установи та організації з

огляду на економічну кризу не проявляють особливої активності вкладати кошти у розвиток науки. Таким чином, державне фінансування наукової діяльності здійснюється у найважливіших її сферах, і відповідно не може охопити всі існуючі наукові проекти, таким чином їх певна частина залишається поза увагою держави. Це питання є досить актуальним. На основі зарубіжного досвіду ця проблема вирішується наступним чином: більшість країн застосовують конкурсний підхід до фінансування наукових відкриттів, тобто підприємства, наукові організації, університети у визначені терміни надсилають свої проекти в електронному вигляді урядовим організаціям, що відповідають за формування та реалізацію політики, після чого відбувається відбір найбільш перспективних проектів та учасників майбутніх кластерів [3]. Ми вважаємо, що така позиція для українського законодавця є цікавою та потребує детального вивчення науковцями та експертами. Перевагою такого державного втручання у наукову сферу є те, що запровадження конкурсу на виконання наукового дослідження створить конкуренцію між великими науковими установами, які виявлять бажання працювати над певним науковими проектами, що позитивно вплине на розвиток економічних відносин у державі та науковій сфері. Проте, з іншого боку, у такій боротьбі не зможуть брати участь дрібні компанії, які здійснюють наукову діяльність, адже вони не зможуть конкурувати із великими науковими установами.

Про проблему фінансування науки у науковій літературі говорять досить давно. Варто погодитися із думкою, Т.В. Лебеди, яка наголошує на так званому індикаторі наукоємності та зазначає, що якщо частка витрат на науку менша 0,4% ВВП, то наука в країні може виконувати лише соціокультурну функцію. В інтервалі від 0,4% до 0,9% від обсягу ВВП наука спроможна давати певні наукові результати і здійснювати пізнавальну функцію в суспільстві. І лише при витратах на науку, які перевищують 0,9% ВВП, починає виконуватись її економічна функція, тобто стає помітним вплив науки на розвиток економіки. В даному випадку враховується значна тінізація економіки нашої країни (реальний ВВП більший від офіційного) [4, с. 3]. Подібну думку висловлює й А. І. Панченко,

який аналізуючи зарубіжний досвід зазначає, що зменшення питомої ваги витрат на наукові дослідження і розробки у ВВП до 0,9% може призвести до виконання наукою пізнавальної функції, а нижче 0,4% – соціокультурної функції, за якої відсутні будь-які наукові результати [5, с. 45].

Наукоємність ВВП, як вважають Т.В. Письменна та В.В. Письменний, повинна стати чи не найважливішим індикатором при складанні проекту державного бюджету та формуванні видатків на науку. Науковці наголошує на тому, що за прикладом зарубіжного досвіду, кошти на наукові дослідження і розробки мають стати окремим рядком бюджетних асигнувань, а пріоритетами їх витрачання – виконання за конкурсним принципом державних цільових наукових та науково-технічних програм, здійснення державної фінансової підтримки інноваційної діяльності, оновлення матеріально-технічної бази наукових установ та вищих навчальних закладів [6, с.258]. Ми погоджуємося із твердженням, відповідно до якого кошти на розвиток та функціонування науки мають стати окремим рядком бюджетних асигнувань. Це, на нашу думку, є необхідним для ефективного розвитку науки, оскільки видатки за таким принципом будуть спрямовані тільки на розвиток науки, фундаментальних та прикладних наукових досліджень, оптимізацію наукової роботи, тобто, це не будуть залишкові видатки, які залишилися вільними від інших галузей виробництва чи промисловості. На сьогодні новим Законом України «Про наукову та науково-технічну діяльність» [7] збережено рівень положення про 1,7 % ВВП на фінансування науки. Цим же законом передбачено, що держава застосовує фінансово-кредитні та податкові інструменти для створення економічно сприятливих умов для ефективного провадження наукової і науково-технічної діяльності відповідно до законодавства України, забезпечення до 2025 року збільшення обсягу фінансування науки за рахунок усіх джерел до 3 відсотків валового внутрішнього продукту – показника, визначеного Лісабонською стратегією Європейського Союзу (ст. 47).

Таким чином, збільшуючи розмір ВВП на фінансування науки, держава намагається врегулювати проблему

фінансування наукових знань, збільшити наукоємність нашої держави, здійснити підтримку наукових відкриттів тощо. Проте, спрогнозувати чи будуть дотриманні в подальшому норми закону, які стосується фінансування науки ми не можемо.

Із початком реформування науки інтерес до наукових досліджень дещо зростає, оскільки з'явилась можливість на законодавчому рівні змінити механізм фінансового забезпечення науки в Україні, спростити витрати на фінансування наукових досліджень, залучити до фінансування наукових досліджень недержавні кошти (кошти промисловості, банків), як це зроблено в більшості високорозвинених країнах світу. Досить зважено до проблеми фінансування науки підходить Я. Йовенко, яка наголошує на створенні системи венчурного фінансування інноваційних процесів та зазначає, що таке фінансування має бути спрямоване на вирішення таких завдань реструктуризації економіки: залучення значного обсягу приватного капіталу в науково-технічну сферу, перевищення якого над державними інвестиціями може досягати сотень разів; формування ефективної системи залучення в господарський обіг інтелектуальної власності та інших результатів інтелектуальної діяльності; модернізацію вітчизняної промисловості зі створенням нових виробництв, що базовані на високих технологіях; забезпечення умов для раціонального використання основних фондів багатьох підприємств, що втратили конкурентоспроможність; мобілізацію значного обсягу коштів населення для розвитку науково-технічної сфери; залучення цільових іноземних інвестицій у розвиток технологічної сфери; організацію нових спеціалізованих і високоприбуткових ринків цінних паперів малих високотехнологічних компаній; зменшення безробіття і розв'язання завдяки цьому гострої для сучасної України проблеми соціальної напруженості [8, с. 51].

Таким чином, науковець розглядає проблему фінансування науки у комплексному дослідженні із тими суспільними відносинами, які тісно пов'язані із використанням наукових знань у практичній діяльності підприємства, установи чи організації. Автор наголошує на тому, що фінансування науки та наукової діяльності не має бути виключною прерогативою

держави, а до проблеми фінансування має бути залучений приватний капітал, кошти населення, іноземні інвестиції тощо.

Про проблему недостатнього фінансування науки та наукових проєктів зазначав М.О. Кужелев, який досить цікаво підходить до можливості вирішити проблему фінансування науки. Так, фінансування можна виділяти під особистість – окремого вченого. Такий підхід демонструє довіру до вченого, а контроль з боку наукового співтовариства діяльності дослідника, звичайно, передбачається, але не в явній формі. Вибір наукових проблем і методів дослідження залишається на його розсуд. Інший тип фінансування – це фінансування наукової організації. Нарешті, третій основний спосіб фінансування науки – це фінансування наукових проєктів через грантову систему. Цей спосіб є в даний час домінуючим в Європі та США. Його очевидною перевагою є можливість контролю ефективності наукових досліджень, що розуміється як ступінь задоволення потреб суспільства в науковому знанні. Ідея ефективності грантової підтримки науки заснована на тому, що отримання гранту передбачає конкурентний процес, а ефективний конкурентний механізм є гарантією успішної еволюції [9, с. 130].

Необхідно відзначити, що сьогодні часто висловлюються позиції щодо не лише неналежного фінансування наукових досліджень в Україні, а й щодо неефективності використання грошових коштів, які виділяються на розвиток науки. Так, в одному із інтерв'ю А. Яценюк зазначив: «Ми почали детально вивчати, куди витрачаються кошти державного бюджету на наукову та дослідницьку діяльність. Я хочу сказати, що ситуація зовсім не прозора. Мільярдні кошти, які виділяються на наукові дослідження, просто пропадають, тому що ми не бачимо реальних, практичних результатів цих досліджень» [10].

Частково проблему фінансування науки та наукових досліджень намагалися вирішити шляхом прийняття нового Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність». У цьому законопроекті чітко розмежовано дві форми бюджетного фінансування наукової сфери: «базове фінансування» та «програмно-цільове фінансування» та надано їх визначення, запропоновано фінансування наукових проєктів

через грантову систему (індивідуальний грант; колективний грант; інституційний грант), як у більшості розвинених країнах світу. У відповідно до статті 48 Закону визначено, що фінансове забезпечення наукової і науково-технічної діяльності в Україні здійснюється за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів, коштів установ, організацій та підприємств, вітчизняних та іноземних замовників робіт, грантів, інших джерел, не заборонених законом [7].

У новому законі для належного фінансування наукової роботи передбачено існування державних фондів (у вигляді окремих юридичних осіб або без права юридичної особи), так і недержавних фондів грантової підтримки наукових досліджень і науково-технічних розробок та Державного фонду прикладних досліджень, який надаватиме грантову підтримку проектам з проведення прикладних наукових досліджень і розробок, спрямованих на розроблення нових конкурентоспроможних технологій та/або їх складових, сприятиме створенню нових і модернізації існуючих виробництв для потреб підприємств. Зазначимо, що в цілому Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність» досить позитивно сприйнятий громадськістю та науковою спільнотою. Передбачалося, що у випадку його подальшого належного втілення у життя можна досягти значних успіхів у розвитку науки, її фінансуванні як з боку держави, так і з боку інших недержавних інституцій та іноземного капіталу. Але свої корективи у розвиток та фінансування наукової діяльності вніс Закон України «Про державний бюджет на 2016 рік» [11], в якому у статті 30 передбачено реорганізацію галузевих наук України (Національної академії аграрних наук; Національної академії медичних наук; Національної академії педагогічних наук; Національної академії правових наук; Національно академії мистецтв) шляхом їх приєднання до Національної академії наук, що суттєво вплине на стан фінансування наукових досліджень. Це викладає велике обурення серед наукової спільноти, оскільки таке положення не відповідає подальшому розвитку наукових досліджень та матиме негативні наслідки для розвитку науки в цілому. Так, до 1 січня 2016 року планується передати всі організації, установи в системі академій на фінансування

Міністерству освіти і науки. Відтепер основним розпорядником грошових коштів, які виділятимуться на розвиток науки та наукових досліджень стає Міністерство освіти та науки України, а відповідальним виконавцем за фінансування наукової та науково-технічної діяльності стає Національна академія наук України.

Висновки. Щодо нас, то ми підтримуємо думку, відповідно до якої реформування наукової сфери у сучасних суспільних відносинах є необхідним, проте, внесені законодавчі зміни можуть не здійснити очікуваного удосконалення у науковій галузі, а можуть лише загострити вже існуючі проблеми, оскільки фінансово-правові засади закріплені у бюджеті і законі не відповідають один одному у відносинах із фінансування наукових досліджень і науки в цілому. Так, Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність» розширює сфери та можливості для фінансування досліджень, в той час, як Закон України «Про державний бюджет на 2016 рік» скорочує витрати на проведення наукових досліджень. Крім того, важливого значення варто приділити процесу прийняття цих двох законів. Так, до розробки та обговорення проекту Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» залучались представників органів влади, науковців, вітчизняних та зарубіжних експертів, європейських фахівців тощо, в той час як відомості про участь громадськості у обговоренні рівня поточного функціонування науки відсутні. Таким чином, ми ще раз наголосимо на тому, що в основу реформування наукової сфери варто закласти принцип належного фінансування науки, фундаментальних та прикладних наукових досліджень. Даний принцип закладений у новому Законі України «Про наукову та науково-технічну діяльність», а тому на законодавчому рівні необхідно досягнути консенсусу у процесі реформування наукової сфери, не допустити припинення наукових досліджень та знищення науки в державі.

Література:

1. Мацелик М.О. Фінансове право: Навчальний посібник / М.О. Мацелик, Т.О. Мацелик, В.А. Пригоцький. – Київ: Знання, 2011. – 815 с.

2. Юрій С.І. Бюджетна система України: навч. посібник. / С.І. Юрій, Й.М. Бескид. – К: НІОС, 2000. – 400 с.
3. Christensen T. Alslev. Cluster and Network Policy Programmes in Europe / T. Alslev Christensen, G. zu Kocker, T. Lammer-Gamp, M. Thomsen, K. Olesen // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://files.conferencemanager.dk/medialibrary/f13db635-416d-4cbc-a465-78f2ff8796c6/images/Cluster_policy_programmes_in_Northern_Europe_Article__2_.pdf
4. Лебеда Т.В. Стан фінансування наукових та науково-технічних робіт в Україні: статистичний розріз / Т.В. Лебеда // Проблеми науки. – 2012. - № 12. – С. 2-6.
5. Панченко А. І. Фінансування наукової діяльності як необхідна умова інноваційного розвитку держави / А. І. Панченко // Сталий розвиток економіки: Всеукраїнський науково- виробничий журнал. – 2011. – № 7. – С. 45–50.
6. Письменна Т.В. Фінансова політика України в галузі науки у контекст інвестиційно-інноваційного розвитку / [Текст] / Т. В. Письменна, В. В. Мартинюк // Фінансова політика інвестиційно-інноваційного розвитку України : монографія / В. Г. Дем'янишин, І. С. Гуцал, О. П. Кириленко, Т. О. Кізіма ; за ред. В. Г. Дем'янишина. – Тернопіль : ТНЕУ, 2014. – С. 253-264.
7. Про наукову та науково-технічну діяльність: Проект Закону України від 02.07.2015 № 2244а // [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55843.
8. Йовенко Я. Государственная инновационная политика / Я. Йовенко, Р. Каменев // Бизнес. – 2011. – № 34. – С. 44–55.
9. Кужелєв М.О. Сучасний стан фінансування української науки: проблеми та перспективи / М.О. Кужелєв // Науковий вісник Херсонського державного університету. - 2015. – Вип. 13, Ч.3. – С. 129-131.
10. Кошти на наукові дослідження пропадають / [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://osvita.ua/vnz/48558/>
11. Про державний бюджет на 2016 рік: проект Закону України // [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua:8080/uploads/redactor/files/565c9e6b799bc.pdf>